

Diana Njegovan

Institut za slavistiku Sveučilišta u Grazu

diana.njegovan@uni-graz.at

Drugotnost i margina u *Ex Pontu* i *Nemirima* Ive Andrića kao poticaj za razvijanje govorne i pisane kompetencije

Razvoj govorne i pisane kompetencije neophodan je, važan i izazovan u poučavanju hrvatskoga jezika, a da bismo to postigli nužna je motivacija studenta. Želja nam je da ta motivacija prati studente tijekom čitavoga procesa usvajanja, uporabe i bavljenja jezikom. Ovdje ćemo predstaviti rad na razvoju govorne i pisane kompetencije temeljen na književnim i kulturološkim temama, pri čemu je čitanje književnoga teksta poticaj za usmenu i pisanu raspravu o drugotnosti i margini za studente koji posjeduju visoku razinu poznavanja hrvatskoga jezika, odnosno minimalno razinu B2, kao što je to bio slučaj na kolegiju Izabrane teme iz kulturologije b/h/s-a. Djela *Ex Ponto* i *Nemiri* Ive Andrića, književnika koji je ovjenčan Nobelovom nagradom, svjedoče o svjesnom odabiru hrvatskoga jezika za stvaralaštvo. Studentima su tekstovi tih djela bili predložak za usmene i pisane interpretacije, dok je jezik bio sredstvo za promišljanje o djelima i kulturološkim temama. No tu se mogućnosti razvoja govornih i pisanih kompetencija studenata ne zaustavljaju s obzirom na to da odabrani tekstovi mogu biti izvrstan lingvometodički predložak za proučavanje jezika i stila autora, što ćemo u radu i prikazati. Cilj je rada dokazati kako čitanje, kao jedna od temeljnih jezičnih kompetencija, vodi do želje za razvojem govorne i pisane kompetencije te potiče daljnje usvajanje i istraživanje hrvatskoga jezika, hrvatske kulture, hrvatske književnosti i baštine.

Ključne riječi: govor, pisanje, Andrić, drugotnost, margina

1. Uvod

Drugotnost i margina upućuju na ono što je često zanemareno i odbačeno.¹ U toj prizmi promotrit ćemo dvije zbirke pjesama u prozi Ive Andrića: *Ex Ponto* iz 1918. godine te zbirku *Nemiri* iz 1920. godine. *Ex Ponto* i *Nemiri* predstavljaju promišljanja lirskoga subjekta. *Ex Ponto* predstavlja dijalog lirskoga subjekta s vlastitom dušom. Lirski subjekt od utamničenja u mariborskoj tamnici dolazi do slobode, spoznaje bol i izazove koje život pruža te, na samome kraju, u *Epilogu*, u razgovoru s Bogom,

¹ Za detaljnije pojašnjenje pojma vidjeti: Njegovan (2023b: 40–41, 45–49, 52–55) i Njegovan (2023a: 126, 129, 133, 136–137, 141–142).

odabire život. Iako je zbirka *Ex Ponto* pretežito usmjerena na proživljavanja lirskoga subjekta, osvrnut će se i na stradanja „običnih” ljudi tijekom Prvoga svjetskoga rata te na njihov marginalni, drugotni položaj.

S druge strane, *Nemiri* predstavljaju razgovor lirskoga subjekta s Bogom. Mladi je lirski subjekt već s četiri godine označen jer ga je Bog odabrao, a pritom mu ništa osim toga nije pružio. Lirski subjekt promišlja o strahotama Prvoga svjetskoga rata, o stradanjima ljudi te o stradanjima nevine djece, ali zna kako Bog šalje nedaće ljudima kako bi im spasio dušu. U završnom dijelu zbirke naslovljenom *Bregovi* navodi kako se ipak iza sve proživljene gorčine i gorkih riječi krije želja lirskoga subjekta za srećom.

Možemo uvidjeti kako oba djela predstavljaju refleksivnu lirsku prozu u kojoj su oslikana stradanja lirskoga subjekta kao i stradanja „malenih”, „običnih” ljudi tijekom Prvoga svjetskoga rata te kako su djela obilježena utjecajem katoličke vjere. Djela će se zaključiti kad lirski subjekt prihvati vjeru i vlastiti životni put, uz želju za srećom i za vedrinom, odnosno s onim što je u katoličkom smislu slika raja.²

Ex Ponto i *Nemiri*³ su nastali u prvoj, lirskoj, reflektivnoj, katoličkoj i deklarativno hrvatskoj fazi Andrićeva stvaralaštva.⁴ Taj podatak je značajan jer je Andrić poznat kao pisac „između”, odnosno kao osoba koja se svjesno odbila deklarirati kao isklju-

² Marinko Perković (2001: 148) navodi kako je i sam Andrić bio katolik, o čemu svjedoče djela poput *Ex Ponto* i *Nemira*, dok se kasnije pisac deklarirao kao ateist. Zanimljivo je kako Krešimir Nemeć (2012: 9) smatra kako u Andrićevu stvaralaštvu postoji asimetrična raspodjela dobra i zla, odnosno prevlast zla. Nadalje, Nemeć piše kako je katolicizam u *Nemirima* zamijenjen pan-teizmom i kultom prirode te smatra kako u *Nemirima* postoji sumnja u Božju milost koja vodi razvoj radnje Andrićeve zbirke, dok u *Ex Ponto* duša teži odupiranju zlu, unatoč spoznaji o njegovoj mogućoj prevlasti (Nemeć 2012: 19, 21; Nemeć 2016 : 113). O pitanju vjere kod Andrića vidjeti i Nemeć (2016: 69, 118–122). S druge strane, mi bismo željeli ukazati na činjenicu kako se *Ex Ponto* zaključuje prihvaćanjem života, onakvoga kakvim on jest, a u katoličkom smislu Isus Krist je „Put, Istina i Život”, dok se *Nemiri*, odnosno njihov posljednji dio *Bregovi*, zaključuju sa željom za srećom. Upravo je raj u katoličkom smislu „vječno blaženstvo”, dakle vječna sreća i radost te ispunjenje u zajedništvu sa Spasiteljem. Željeli bismo naglasiti i činjenicu da *Ex Ponto* sadrži molitvu Bogu, koju lirski subjekt izgovara dok se osjeća životno potisnut na poziciju drugotnosti i margine te slavi Boga i zahvaljuje mu za sve nedaće i radosti te za svoj životni put koji mu je, u tom trenutku, izazov i nepoznanica: „Slava Ti, Bože, za muku dana i mir noći, za kratki život i veliku zagonetnu smrt, neka su blagoslovljene odluke Tvoje po kojima dolazimo na svijet i odlazimo s njega pošto smo se naradovali i namučili. Ogromni su i neshvatljivi planovi Tvoji i jasno je da im mi ne možemo dočepati ni smjera ni svrhe i da ih moramo smireno primati; ali teško je biti čovjek, Gospode.” (Andrić 2014: 73) Ovakvu molitvu mogla je ispisati samo vjerom nadahnuta duša koja svoj životni put povjerava Božjoj milosti i providnosti, o čemu upravo *Ex Ponto* i *Nemiri* svjedoče.

³ *Nemiri* su tiskani u Zagrebu, dok je sam Andrić boravio u Rimu, stoga je tiskanje i lekturu pisac povjerio Zdenki Marković, kojoj je, kako navodi Nemeć, u pismu naznačio kako želi future pisati sastavljeno, oblikom „pisaću“ (navedeni oblik sam Andrić navodi) te daje dopuštenje za preinaku svih ekavskih riječi, osim naslova završnoga dijela zbirke, za koji pisac odabire naslov *Bregovi* (Nemeć 2016: 38).

⁴ Andrić je već od 1931. pisao na hrvatskom i srpskom jeziku, a od 1936. srpskim jezikom (Musa 2011: 176).

čivo hrvatski, srpski ili bosanski pisac (Škvorc i Lujanović 2009: 45–46, 49, 60–61; Škvorc i Lujanović 2010: 37–42, 46, 48–49; Škvorc 2011: 209; Nemeč 2016: 8, 68–69, 84, 96–98, Perković 2001: 139). Andrić je osoba koja je svojim životom i djelom bila most među narodima i kulturama (Musa 2011: 177). On je osoba koja je uvidjela kako je dijalog put Drugome, odnosno drugačijem i različitom, te kako se Drugoga treba uvažavati (Skoko-Topić Stipić 2020: 8, 23–24).

Pisalo se kako se Andrić nakon svojih glasovitih djela, primjerice romana *Na Drini ćuprija* te romana *Travnička hronika*, odrekao prve faze stvaralaštva i kako je odbijao prijevode i ponovne publikacije *Ex Ponto* i *Nemira*.⁵ No, upravo je *Ex Ponto* djelo koje je prvo doživjelo prijevod. Riječ je o prijevodu na češki jezik iz 1919. godine.⁶ To je djelo za autorova života prevedeno također i na talijanski te na makedonski jezik. *Ex Ponto* i *Nemiri* su, uz Andrićevu poeziju, tiskani u jedanaestoj knjizi *Sabranih djela Ive Andrića* s obzirom na to da je sam autor želio da se ta djela ponovno nađu pred čitateljima.⁷

Upravo je cilj ovoga rada izbaviti zbirke *Ex Ponto* i *Nemiri* iz pozicije zanemarenosti⁸ te neopravdane drugotnosti u usporedbi na čitav Andrićev opus, s obzirom na to kako su njegova prozna djela širem krugu čitatelja znatno poznatija. Uz navedeno želja nam je potaknuti kulturološke i jezične interpretacije studenata nadahnute dvjema zbirkama te iskoristiti ta Andrićeva vrijedna djela kako bismo pomogli studentima u radu na usavršavanju jezične kompetencije,⁹ koja se veže uz pojam drugotnosti jer bismo komunikaciju mogli definirati kao put k Drugome, kao otvorenost Drugome, kao uvažavanje i poštovanje Drugoga.¹⁰

⁵ Vidjeti Marinković (2021). Nemeč (2016: 66) navodi kako je bez Andrićeva odobrenja tiskana knjiga *Sabrani spisi*, koja je sadržavala sljedeća djela: *Ex Ponto*, *Put Alije Đerzezeza*, *Nemiri*, stoga je Andrić tražio povlačenje knjige iz prodaje.

⁶ Vidjeti Marinković (2021) i Tomić (1989: 86).

⁷ Vidjeti Kupareo (1978: 300, 309–310), Tomić (1989: 86) i Marinković (2021).

⁸ Vidjeti Dukić (2020: 15).

⁹ Vidjeti rad *Aktivnosti u nastavi hrvatskoga jezika kao drugoga i stranoga za početnike* Marinele Aleksovski (2008: 97–113) u kojem je pisala o važnosti motivacije i dobro osmišljenoga učenja kroz komunikacijske igre i aktivnosti. Antonio-Toni Juričić (2021: 79–95) pisao je o romanu *Minuta 88* Jurice Pavičića koji je bio predložak za usvajanje hrvatskog kao inog jezika na razini C1 te o *Ljiljanu od plavog stakla* Pavla Pavličića koji je bio predložak za usvajanje hrvatskog kao inog jezika na razini B2 (Juričić 2011: 319–328). O usvajanju hrvatskoga jezika od strane izvornih govornika u osnovnoškolskom okruženju, rabeći korelacijsko-relacijskom pristup te književne tekstove pisale su Gordana Čosić (2017: 47–58) te Vesna Bjedov i Ana Kalauz (2011: 463–478).

¹⁰ Ova definicija bila bi u skladu s Andrićevim stavom, kojeg navode Iko Skoko i Davorka Topić Stipić (2020: 8, 23–24) zapisavši kako su za život čovjeka i za njegovo funkcioniranje nužni Drugi, pri čemu je put k Drugome komunikacija. Nadalje, kultura govora na materinskom i na stranom jeziku zauzimaju važno mjesto među kompetencijama Europskoga referentnoga okvira, a mi ćemo je povezati s poučavanjem hrvatskoga jezika kao materinskoga i kao stranoga jezika, gdje će posebnu ulogu zauzeti razvoj govorne kompetencije (vidjeti Aladrović Slovaček 2017: 59; Paloš: 2009: 324–325).

2. Uvježbavanje govorne kompetencije

2.1. *Ex Ponto* i *Nemiri* u okviru kolegija *Izabrane teme iz kulturologije b/h/s-a*

Ovaj je rad potaknut iskustvom održavanja kolegija *Izabrane teme iz kulturologije b/h/s-a*, koji se održava na Institutu za slavistiku Sveučilišta u Grazu. Riječ je o izbornome kolegiju koji mogu upisati studenti slavistike (*Department of Slavic Studies*) i prevoditeljskog smjera (*Department of Translation Studies*), izvorni govornici i studenti koji vladaju razinom B2. Uz navedeno, kolegij mogu odabrati i drugi studenti Sveučilišta, ako im kurikulum nudi odabir ovog kolegija te ako vladaju traženom jezičnom razinom.

Akademске godine 2022./2023., studenti su u okviru teme drugotnosti i margine razmatrali djela Ive Andrića; *Ex Ponto* i *Nemiri* te *Na Drini ćuprija*. Uz navedeno, upoznali su se s poezijom Vesne Parun, romanima Meše Selimovića i Daše Drndić. Polaznici kolegija imali su prilike upoznati se s konceptom drugotnosti i margine te čitati zadane ulomke, nakon čega bi se odvila vođena usmena rasprava te bi uslijedilo pisanje eseja. Cilj kolegija bilo je upoznavanje s književnosti i književnim temama, promišljanje o kulturološkim temama, razvoj pisane i govorene kompetencija te poticanje želje za usvajanjem daljnjih znanja kako o hrvatskoj kulturi i književnosti, tako i o hrvatskome jeziku.

U okviru ovoga rada promotrit ćemo izvorne i pisanjem ovoga članka nadahnute mogućnosti rasprave o drugotnosti i margini koje *Ex Ponto* i *Nemiri* pružaju. Pri analizi *Ex Ponto*, imat ćemo na umu činjenicu kako je dio zbirke smješten u mariborskom zatvoru, gdje lirski subjekt boravi. To otvara mogućnosti promišljanja o drugotnosti i margini lirskoga subjekta i pruža studentima mogućnost traganja za opozicijama i oprečnim kontrastima. Navedeno je u skladu sa stavom Vesne Vukićević-Janković (2017: 355) koja razmatra dualističku manifestaciju pojava u Andrićevu poetskom stvaralaštvu, koja karakterizira zbirku *Nemiri*. Krešimir Nemeć (2016: 104-106, 111-112, 119) piše o utjecaju knjige *Ili-ili* danskoga filozofa Kierkegaarda na zbirke *Ex Ponto* i *Nemiri* te spominje ovidijevsku motivaciju naslova prve zbirke, budući da je sam antički pjesnik prognan, dakle mogli bismo reći, u poziciji drugotnosti u odnosu na slobodne ljude.

Mi bismo u ovome radu željeli ukazati na pojam drugotnosti koji se veže uz opozicije, odnosno kontraste, koji su vezani uz pojam identifikacije. Naime, ono što nešto ili netko jest i želi biti nužno premješta u poziciju drugotnosti one negativne, neželjene karakteristike kojih se odriče. Željeli bismo ukazati i na činjenicu da su *Ex Ponto* i *Nemiri* zbirke pjesama u prozi koje obiluju lirskim osjećajem i stilskim figurama. U prilog dualizmu i dihotomijama, odnosno binarnim oprekama, citirat ćemo *Ex Ponto* i spoznajemo lirskoga subjekta, koji je kroz svoj životni put spoznao radosti i nedaće života, kako je sve ono što će spoznati i bol i radost, odnosno „pjesma”; „I što pogledam sve je pjesma i čega god se taknem sve je bol” (Andrić 2014: 75).

Već prve stranice *Ex Ponta* pružaju sliku drugotnosti i marginalnosti položaja samoga lirskoga subjekta.¹¹ Nadalje, doznaje se kako je lirski subjekt izgubio sve.¹² Dok je gubio komadić po komadić svojih dobara, to ga je boljelo, no dosegao je vrhunac svoje neimaštine. Oduzeto mu je sve i sada je slobodan jer je bol koju osjeća nemjerljiva. Navedeno se može povezati s katoličkom vjerom i težnjom za dobrotom, za blaženstvom, dok je posjedovanje materijalnih dobara zemaljsko, vodi robovanju, navezanosti i neslobodi. Gubljenje materijalnoga bolan je proces, no vodi konačnoj Slobodi. To je poticaj za raspravu o smislu života, stjecanju materijalnoga te nepredvidljivosti života.

Može se primijetiti kako lirski subjekt naziva braćom sve ljude koji pate (Nemec 2016: 111),¹³ što vodi do zaključka kako su patnici poimani kao Drugi nasuprot „običnoga”, sretnoga čovjeka, dok se lirski subjekt poistovjećuje sa životnom nestabilnosti, s nestabilnosti materijalnih prilika, njegova budućnost je neizvjesna, dok mu je prošlost nemirna, a srce nestalno. Unatoč tome teži za dobrotom koju želi dijeliti s Drugima.¹⁴ Navedeno potiče raspravu o samoodređenju, o potrebi za dobrotom i za humanosti, o prihvaćanju i uvažavanju Drugih i različitih, o potrebi altruizma, o životnim odabirima te pozitivnim vrijednostima i njegovanju istih. Zanimljivo je uočiti kako se lirski subjekt identificira s muškim rodnom,¹⁵ što pruža mogućnost rasprave o drugotnosti i razlikama između muškarca i žene te rasprave o identitetu, ženskom pitanju, a moguće su i rasprave o feminizmu te poveznice sa ženskim pismom.

---

¹¹ „Je li vam se ikad dogodilo da, bačeni iz kolosijeka, rečete svakidašnjici: zbogom, i da se vinete, nošeni stranim vihorom, zaprepašteni kao onaj kome se tlo izmiče?”

Je li vam se dogodilo da vam oduzmu sve – a šta se čovjeku ne može uzeti? – i da vam na dušu polože odurnu ruku i da vam oduzmu radost i vedrinu slobodna duha; i samu srčanost, koja ostaje kao posljednji očajni dar sudbine, da vam oduzmu i da učine od vas nijemo prèzavo ropče? Raznoliki su i mnogi bolovi koji zadešavaju ljude na ovoj zemlji, gdje se ‘ljepšom dušom dublje jeca’, ali kog je jedan samo od ovih istinski velikih zadesio, brat je moj i prijatelj!

Svima, širom svijeta, koji su stradali, i stradavaju radi duše i njenih velikih i vječnih zahtjeva, posvećujem ove stranice, koje sam nekoć pisao samo za sebe, a danas ih šaljem svoj braći svojoj u bolu i nadi.

Neumoljivo krute i nepomične planine gledaju s oblačna visa. Visoko ukočeno nebo. Tvrda nemilosna zemlja” (Andrić 2014: 7)

¹² „Sad uviđam: gubiti je strašno samo tako dugo dok se ne izgubi sve, jer gubiti malo donosi život i suze; i dok god možemo na preostalom mjeriti veličinu izgubljenog, teško nam je, ali kad jednom izgubimo sve, onda osjetimo lakoću za koju nema imena, jer to je lakoća prevelikog bola. – Lagan sam, lagan sam da poletim!” (Andrić 2014: 27)

¹³ „Ja, čovjek nestalna srca, koji živim bez mira i radosti; gorak život o tuđem hljebu, nemirne prošlosti, pune lutanja, nesnalaženja i stradanja, nestalne, teške sadašnjosti i mračne budućnosti, šiban strastima, potresen događajima i mučen od ljudi, oboren i gažen na ulazu u život, podgrižen grijehom i borbom proti grijehu – ja žudim svom dušom mir i molim noćas od Boga život vedar i tih, da se ne kidam u sebi i ne lomim svijetom.” (Andrić 2014: 28)

¹⁴ „Sanjam jednu dobrotu bez granica kojom bih htio da nekoga obaspem, kojom bih htio da me netko obaspe. Sanjam, a sâm sam.” (Andrić 2014: 41)

¹⁵ „Žene, vaše bijele ruke lome dušu moju kao hljeb.” (Andrić 2014: 22)

Zbirka nosi antiratnu poruku te nudi mogućnost razmatranja dihotomije između rata i mira, s obzirom na to da rat stavlja u poziciju margine „obične”, „malene” ljude¹⁶ kojima tijekom prijelomnih povijesnih događaja nije dan glas, odnosno mogućnost odabira, no oni su svojim životnim stradanjima bitno osjetili posljedice tih događaja i odluka onih Drugih, što potiče rasprave o razlikama u životu i načinu razmišljanja ljudi u mirnodopskim i ratnim prilikama, potiče promišljanja o važnosti mira i sklada te otvara pitanja kako o izgradnji i o očuvanju mira na mikro i makro razini djelovanja i odgovornosti pojedinca.

Nemiri također na samom svom početku iznose činjenicu kako je lirski subjekt označen, odabran od Boga i samim time u poziciji drugotnosti.¹⁷ No lirski je subjekt svjestan kako Bog šalje na njega blagoslov, stoga što će bol posvetiti lirski subjekt, odnosno „običnoga” čovjeka koji se prepusti Božjoj volji. Lirski subjekt također promišlja o svojoj prošlosti te o životu na selu i u gradu.¹⁸ Stoga se možemo usredotočiti na tekst, promisliti o njemu te usmeno raspraviti o smislu života, o pojmu sreće i blagostanja, o smislu patnje i o životnim odabirima, o onome što nas čini sličnima i bliskima Drugima, a što nas čini različitima i specifičnima, o onome što smo u prošlosti činili i što nam je dano učiniti i postići sada i u budućnosti.

Lirski se subjekt i u *Nemirima* osvrnuo na stradanja koja Prvi svjetski rat donosi, na stradanja „malih”, „običnih” ljudi, posebice na stradanja nevine djece (Nemec 2016: 120).¹⁹ Za njega su ratovi, i kada je riječ o pobjedama, poput ružnoga sna jer nakon ratova ostaje poraz čovječanstva, gdje je čovjek ustao protiv Drugog čovjeka. Pritom se može uočiti slikovitost, odnosno liričnost Andrićeva teksta jer su mnoge od ovih dihotomija eksplicitno naznačene stilskom figurom kontrasta, dok samo iščitavanje navedenih primjera pruža mogućnost uvida i rasprave o stilskim figurama kojima tekst obiluje.

Nakon razmatranja o ratovima, možemo primijetiti kako lirski subjekt teži miru, sreći i suživotu s Drugima.²⁰ Od općeg se ponovno okreće pojedinačnom, s obzirom na to da je odgovornost za opće dobro odgovornost svakog čovjeka. Navedeno je dobar poticaj za raspravu na koji način može preuzeti odgovornost za vlastitu dobrobit

¹⁶ „Strahovit je hod historije; preteški su tereti prošlosti i zahtjevi budućnosti na ovim uskim plećima.” (Andrić 2014: 20)

¹⁷ „A to si Ti, o strašni, postavljao svoju nevidljivu ruku između mene i svijeta, da me onda inokosna i ostavljena okružuješ svojom ljubavi koja boli i posvećuje.” (Andrić 2014: 82)

¹⁸ „Pošto sam u oskudnom sjećanju prešao život na selu i život u gradu, dane samoće i dane burnih ludosti, sad vidim da je jedan te isti *nemir* što ga unosim na svako mjesto i u svaki oblik života, neminovno, kao što se unosi svoje lice ili svoj govor.” (Andrić 2014: 132)

¹⁹ „Iz godine u godinu slušam urlik o pobjedi a sve je manje hljeba na svijetu i snage u ljudima, dok zemljom prolazi laž o pobjedi.” (Andrić 2014: 93) „Sve je to samo kratak ružan san, taj govor o pobjedama. Nema poraza ni pobjeda nego uvijek i svuda, kod poraženih jednako kao i kod pobjednika, napaćen i ponižen čovjek.” (Andrić 2014: 94)

²⁰ „Iza svih mojih gorkih riječi krije se, ipak, uvijek ljudsko lice sa svojom željom za srećom.” (Andrić 2014: 133)

i dobrobit zajednice te odgovornosti povjerene društvu u suzbijanju konflikta jer po- najviše stradavaju nevini ljudi kojima glas nije dan.

Do sada izloženo upućuje kako *Ex Ponto* i *Nemiri* uz promišljanje o drugotnosti i margini te o stilskim figurama kojima je ta tematika ostvarena, otvaraju mogućnosti za raspravu o ratnim stradanjima, feminizmu i ženskome pitanju, etici i moralu te odgovornosti svakoga čovjeka. Bogatstvo poticaja za promišljanje otvara mogućnosti pisane i usmene rasprave, dakle konkretne realizacije jezika u danim tematskim okvi- rima, koje pak pozivaju na čitanje Andrićeva stvaralaštva te nove usmene i pisane interpretacije toga velikog književnika.

2.2. *Primjeri jezičnih vježbi nadahnutih lingvometodičkim predloškom Andrićeva Ex Ponto*

Tekstovi, posebice književni tekstovi, mogu biti nepresušan izvor nadahnuća za uvježbavanje jezika te povezivanje znanja o hrvatskome jeziku sa znanjem o hrvat- skoj književnosti, kulturi i povijesti. U radu smo promatrali stvaralaštvo Ive Andrića. Vidjeli smo da književnom i umjetničkom vrijednosti ne obiluju samo njegova gla- sovita prozna djela, već i njegov prvijenac i upravo ovdje usredotočit ćemo se na nj, na lirsku zbirku pjesama u prozi *Ex Ponto*, odnosno početnu stranicu tog djela, koja svjedoči o drugotnosti i margini te koja će postati nadahnućem za jezične vježbe studentima.

Lingvometodički predložak poslužiti će za uvježbavanje:

- zamjenica
- komparacije pridjeva i priloga
- glagolskog vida
- glagolskih pridjeva
- treće ili *i*-deklinacije
- pravopisa, odnosno pravila o pisanju zareza, o pisanju velikoga i maloga po- četnoga slova te o pisanju određenih glasova hrvatskoga jezika
- glasovnih promjena.

Kao lingvometodički predložak poslužiti će sljedeći diskurs:

„Je li vam se ikad dogodilo da, bačeni iz kolosijeka, rećete svakidašnji- ci: zbogom, i da se vinete, nošeni stranim vihorom, zaprepasteni kao onaj kome se tlo izmiče?

Je li vam se dogodilo da vam oduzmu sve – a šta se čovjeku ne može uzeti? – i da vam na dušu polože odurnu ruku i da vam oduzmu radost i vedrinu slobodna duha; i samu srčanost, koja ostaje kao po- sljednji očajni dar sudbine, da vam oduzmu i da učine od vas nijemo prèzavo ropče?

Raznoliki su i mnogi bolovi koji zadešavaju ljude na ovoj zemlji, gdje se 'ljepšom dušom dublje jeca', ali kog je jedan samo od ovih istinski velikih zadesio, brat je moj i prijatelj!

Svima, širom svijeta, koji su stradali, i stradavaju radi duše i njenih velikih i vječnih zahtjeva, posvećujem ove stranice, koje sam nekoć pisao samo za sebe, a danas ih šaljem svoj braći svojoj u bolu i nadi.

Neumoljivo krute i nepomične planine gledaju s oblačna visa. Visoko ukočeno nebo. Tvrda nemilosna zemlja." (Andrić 2014: 7)

2.2.1. Uvježbavanje zamjenica hrvatskoga jezika

Lingvometodički predložak obiluje sljedećim vrstama zamjenica:

- osobnim zamjenicama: *vam, vas, ih*
- pokaznim zamjenicama: *ove, ovoj, ovih, onaj*
- upitnim i odnosnim zamjenicama: *šta (što), koji (x2), koje, kome, gdje*
- posvojnim zamjenicama: *moj, njenih*
- povratnom zamjenicom: *sebe, se*
- povratno-posvojnom zamjenicom: *svojoj*
- neodređenim zamjenicama: *sve, svima*.

Studenti bi mogli uvježbavati zamjenice iščitavanjem iz predloška svih dotad naučenih vrsta zamjenica. Pronađene zamjenice studenti bi mogli kasnije rabiti u vlastitom (usmenom i pisanom) diskursu, što potiče daljnju usmenu raspravu, dajući studentima mogućnost usporedbe rezultata zadatka s kolegicama i kolegama u skupini, provjere ispravnosti izrečenoga te rasprave o zanimljivim rješenjima, kao i o mogućim nedoumicama te nejasnoćama.

Daljnje mogućnosti usmenih vježbi su dramatizacije lingvometodičkog predloška promjenom perspektive, odnosno predstavljanjem teksta u drugome licu jednine ili u trećem licu jednine i/ili množine.

2.2.2. Uvježbavanje komparacije pridjeva i priloga

Lingvometodički predložak pruža primjere komparacije pridjeva i priloga. Komparaciju priloga potvrdit će sljedeći primjer pozitiva: *neumoljivo (krut)* te komparativa: *dublje (jeca)*. Što se komparacija pridjeva tiče, lingvometodički predložak ne sadrži primjere superlativa, dok je za komparativ zabilježen oblik: *ljepša*, a najučestaliji je pozitiv pridjeva, koji je oprimjeren sljedećim pridjevima: *krut, visoko, istinski, nemilostiv, nepomičan, nijem, oblačan, očajan, odurna, sam, slobodna, tvrd, ukočen, velik, vječan*.

Komparaciju pridjeva i priloga moguće je uvježbati radom studenata u skupinama i/ili parovima kako bi zajedničkom, usmenom usporedbom rezultata pronašli primjere komparacije, a zatim sastavili i usmeno predstavili diskurs zasićen pridjevima

i priložima pronađenima u predlošku. Studenti bi također mogli sastaviti i usmeno predstaviti nove inačice predloška u kojima bi uporabili isključivo superlativ i/ili isključivo komparativ, što otvara mogućnost rasprave o promjenama izvorne inačice teksta s obzirom na to da su te promjene bile nužne kako bi tekst semantički, pravopisno i pravogovorno funkcionirao.

2.2.3. *Uvježbavanje glagolskoga vida*

Predložak nudi mogućnost rasprave o glagolskome vidu, odnosno možemo u njemu uočiti:

- svršene glagole: *bačeni – baciti; dogodilo – dogoditi se; oduzmu – oduzeti; polože – položiti; rečete – reći; stradali – stradati; učine – učiniti; uzeti; vinete – vinuti se; zadesio – zadesiti; zaprepašten – zaprepastiti (se)*
- nesvršene glagole: *gledaju – gledati; izmiče – izmicati (se); jeca – jecati; nošeni – nositi; ostaje – ostajati; posvećujem – posvećivati; stradavaju – stradavati; zadesavaju – zadesavati*
- dvovidne glagole: *biti*.

Glagolski se vid može uvježbavati pronalaskom svršenih, nesvršenih i dvovidnih glagola u predlošku, a zatim se rezultati mogu usmeno izložiti te, u sljedećoj vježbi, koja se također može usmeno predstaviti, moguće je nesvršene glagole zamijeniti svršenima i obratno te usmeno raspraviti o promjenama u značenju izvornoga teksta.

2.2.4. *Uvježbavanje glagolskih pridjeva*

Lingvometodički predložak sadrži sljedeće primjere glagolskoga pridjeva radnoga: *dogodilo, pisao, stradali te zadesio*, dok će glagolski pridjev trpni oprimjeriti sljedeći oblici: *bačeni, nepomične, nošeni, ukočeno te zaprepašteni*. Stoga, moguće je prepričati tekst pretvorbom pasiva u aktiv ili zamjenom perfekta prezentom ili futurom. Nakon toga moguće je organizirati raspravu o promjeni značenja u odnosu na izvorni tekst.

2.2.5. *Uvježbavanje treće ili i-deklinacije imenica*

Treću ili *i*-deklinaciju lingvometodički predložak oprimjeruje imenicama: *bol, srčanost i radost*, što pruža mogućnost usmenoga, raspravljačkoga ponavljanja i utvrđivanja znanja o tipovima deklinacije imenica u hrvatskome jeziku, nakon čega je moguće organizirati kviz kojim će se skupine ili parovi natjecati tko će pronaći više imenica kojima će oprimjeriti *i*-deklinaciju.

2.2.6. *Uvježbavanje i utvrđivanje pravopisnih pravila*

Na temelju izdvojenoga dijela lingvometodičkog predloška moguće je propitivati odnosno utvrditi i ponoviti pravopisna pravila poput pravila o pisanju zareza i pravila o pisanju velikoga i maloga početnoga slova te pisanja pojedinih glasova hrvatskoga

jezika, primjerice glasova č i ć te skupova glasova *ije* i *je*. Navedeno se može povezati uz znanja i vještine stečene na kolegiju Fonetika i fonologija.²¹

Pravila o pisanju velikoga i maloga početnoga slova mogu se uvježbavati tako da se studentima pruži tekst koji je ispisan isključivo malim početnim slovom, nakon čega studenti trebaju izdvojiti riječi koje treba pisati velikim početnim slovom te rješenja usmeno potkrijepiti savladanim pravilima o pravopisnoj normi hrvatskoga standardnoga jezika. Pravila o pisanju zareza mogu se provjeriti na isti način, tako da se studentima ponudi tekst u kojem su izostavljeni zarezi. Usmenom raspravom mogu se usporediti rješenja tako da studenti usmeno, rabeći vrednote govorenoga jezika, ponude vlastita rješenja, a potom se oslone na znanje jezika i pravopisa te pojašne zašto su na pojedina mjesta u tekstu uvrstili zarez. Ta se rješenja mogu usporediti s izvornim tekstom jer su u tekst uvršteni zarezi zbog umetnutih surečenica, naknadnoga pojašnjenja, isticanja te ispred suprotnih veznika, što potvrđuje sljedeći prikaz:

„Raznoliki su i mnogi bolovi koji zadešavaju ljude na ovoj zemlji, gdje se ‘ljepšom dušom dublje jeca’ (umetnuta surečenica), ali kog je jedan samo od ovih istinski velikih zadesio (ispred suprotnog veznika), brat je moj i prijatelj (inverzija)!

Svima, širom svijeta (dodatno pojašnjenje), koji su stradali (umetnuta surečenica), i stradavaju radi duše i njenih velikih i vječnih zahtjeva (isticanje), posvećujem ove stranice, koje sam nekoć pisao samo za sebe (dodatno pojašnjenje), a danas ih šaljem svoj braći svojoj u bolu i nadi (ispred suprotnog veznika).” (Andrić 2014: 7)

2.2.7. *Uvježbavanje i utvrđivanje znanja o zavisnosloženim i nezavisnosloženim rečenicama hrvatskoga jezika*

○ hrvatskoj sintaksi i vrstama nezavisnih te zavisnih rečenica studenti uče počevši s razinom B2. Promatrani predložak sadrži sastavne i suprotne rečenice kao primjere nezavisnosloženih rečenica te subjekte, mjesne, atributne rečenice i apozicijske kao primjere zavisnosloženih rečenica:

„Je li vam se ikad dogodilo da, bačeni iz kolosijeka, rečete svakidašnjici (subjektna rečenica): zbogom, i da se vinete (sastavna rečenica), nošeni stranim vihorom, zaprepašteni kao onaj kome se tlo izmiče (atributna rečenica)?

Je li vam se dogodilo da vam oduzmu sve (subjektna rečenica) – a šta se čovjeku ne može uzeti (suprotna rečenica)? – i da vam na dušu

²¹ Kolegij se održava na Institutu za slavistiku Sveučilišta u Grazu. Riječ je o kolegiju koji upisuju studenti slavistike (*Department of Slavic Studies*) te studenti Sveučilišta kojima kurikulum nudi odabir ovoga kolegija, uz uvjet ovladanosti jezičnom razinom B1.

polože odurnu ruku (sastavna rečenica) i da vam oduzmu radost i vedrinu slobodna duha (sastavna rečenica); i samu srčanost, koja ostaje kao posljednji očajni dar sudbine (atributna rečenica), da vam oduzmu (subjektna rečenica) i da učine od vas nijemo prèzavo ropče (sastavna rečenica)č

Raznoliki su i mnogi bolovi koji zadešavaju ljude na ovoj zemlji (atributna rečenica), gdje se 'ljepšom dušom dublje jeca' (mjesna rečenica), ali kog je jedan samo od ovih istinski velikih zadesio (suprotna rečenica), brat je moj i prijatelj!

Svima, širom svijeta, koji su stradali (apozicijska rečenica), i stradavaju radi duše i njenih velikih i vječnih zahtjeva (sastavna rečenica), posvećujem ove stranice, koje sam nekoć pisao samo za sebe (atributna rečenica), a danas ih šaljem svoj braći svojoj u bolu i nadi (suprotna rečenica).

Neumoljivo krute i nepomične planine gledaju s oblačna visa. Visoko ukočeno nebo. Tvrda nemilosna zemlja.” (Andrić 2014: 7)

Stoga, radom u paru moguće je izdvojiti navedene primjere rečenica te nadalje uporabom drugačijih veznika tvoriti vlastite nezavisnosložene i zavisnosložene rečenice na način da se izvornim rečenicama zadrži značenje i smisao. Navedeni primjeri se usmenom raspravom mogu usporediti i prokomentirati, nakon čega je moguće glavne rečenice nadopuniti vlastitim primjerima zavisnosloženih rečenica te ponovno otvoriti raspravu kako bi studenti promišljali o jeziku, jezičnim pravilima te uvijek bavali vlastitu govornu kompetenciju, odnosno oblik javnoga govora koji je namijenjen kolegama u skupini, budućim stručnjacima i znalcima hrvatskoga jezika.

2.2.8. Uvježbavanje i utvrđivanje znanja o glasovnim promjenama te pisanju glasova hrvatskoga jezika

Što se uvježbavanja znanja fonetike i fonologije tiče, predložak je izvrstan primjer za utvrđivanje znanja o glasovnim promjenama s obzirom na to da je u predlošku moguće uočiti:

- zamjenu *ije s je*: *lijep – ljepši*; *vijek – vječni*; *zahtijevati – zahtjev*
- jotaciju: *baciti – bačen*; *brat – braća*; *nositi – nošen*; *oblak – oblačan*; *pomicati – pomičan*; *posvetiti – posvećujem*; *zadesiti – zadešavaju*; *zaprepastiti – zaprepastjen*
- jotaciju s epentezom: *dubok – dublji*
- ispadanje suglasnika: *milost – milosna*; *nemilost – nemilosna*
- nepostojani glas *a*: *nemilosan – nemilosna*; *nepomičan – nepomične*; *oblačan – oblačna*; *očajan – očajni*
- jednačenje po zvučnosti: *rob – ropče*
- palatalizaciju: *duh – duše*; *izmicati – izmiče*; *reći – rečete*; *srce – srčanost*.

Predložak pruža daljnje mogućnosti uvježbavanja znanja fonetike i fonologije. Moguće je izdvojene riječi izgovoriti u skladu s pravogovornim pravilima hrvatskoga standardnoga jezika te propitati razgovorne varijante koje odstupaju od navedenih pravogovornih pravila. Nadalje, moguće je interpretativno čitati čitav tekst, pazeći na vrednote govornoga jezika. Zanimljivo je i propitivati alternacije *ije>je>e>i* u govorenim interpretacijama teksta. Također, moguće je ponuditi studentima lingvometodički predložak s izostavljenim glasovima *č* i *ć*, koje studenti trebaju uvrstiti u tekst, prema već ovladanim i utvrđenim pravilima o pisanju tih glasova. Naravno, uslijedit će provjera izvršenja zadataka, čitanjem lingvometodičkoga predloška, što je ujedno i provjera ovladavanja pravogovornom normom hrvatskoga standardnoga jezika.

Na kraju je moguće zadati studentima vježbu u kojoj trebaju osmisлити vlastite jezikolomke nadahnute predložkom s obzirom na vlastite percepcije studenata o mogućim poteškoćama izgovora pojedinih glasova ili naglasaka hrvatskoga jezika. Spomenimo i kako lingvometodočki predložak sadrži upitnu i odnosnu zamjenicu *šta*. To može potaknuti raspravu o narječjima hrvatskoga jezika i njihovim varijantama.

3. Zaključak

Zbirke *Ex Ponto* i *Nemiri* objavljene su u Zagrebu, pisane su hrvatskim jezikom i svjedoče o svjesnom Andrićevu odabiru hrvatskoga jezika za stvaralaštvo, u njegovoj prvoj, lirskoj, refleksivnoj, katoličkoj fazi stvaralaštva. Predstavljene jezične vježbe, nadahnute Andrićevim djelima *Ex Ponto* i *Nemiri*, pokazale su kako čitanje potiče: želju za razvojem govorne i pisane kompetencije, želju studenata za usvajanjem i istraživanjem hrvatskoga jezika, hrvatske kulture, književnosti i baštine te kreativnost akademskoga i nastavnoga osoblja, koje vježbama primjerenima ciljanim skupinama studenata i njihovoj jezičnoj kompetenciji potiče studente na daljnje učenje, pri čemu se i samo nastavno osoblje razvija daljnjim usavršavanjem kako bi studentima na najbolji način predstavilo vrijedna djela hrvatske književnosti i baštine koja su nepresušan izvor nadahnuća i daljnjih interpretacija. Stoga se nadamo da će ovaj rad, koji je predstavio samo djelić Andrićeva stvaralaštva, biti poticaj za daljnje jezične i književne obrade djela i života ovog velikog, Nobelovom nagradom ovjenčana pisca, koji je svojom pozicijom „između” promicao kulturni dijalog i susret s Drugima.

Literatura

- Aleksovski, Marinela. 2008. „Aktivnosti u nastavi hrvatskoga jezika kao drugoga i stranoga za početnike.” *Lahor* 1 (5): 97–113.
- Andrić, Ivo. 2014. *Ex Ponto. Nemiri. Lirika*. Zagreb: Školska knjiga.
- Bjedov, Vesna i Ana Kalauz. 2011. „Korelacijski pristup romanu Strah u ulici lipa Milivoja Matošca u nastavi hrvatskoga jezika.” *Napredak* 152 (3–4): 463–478.
- Čosić, Gordana. 2017. „Dragutin Domjanić i Zlata Kolarić-Kišur – zavičajni pisci u nastavi hrvatskoga jezika u osnovnoj školi.” *Radovi Zavoda za znanstveni i umjetnički rad u Požegi* 6: 47–58.
- Dukić, Davor. 2020. „Snaga, nasilje i revolucija u ranom djelu Ive Andrića (1918–1924).” *Književna smotra* 52 (196/2): 15–27.
- Juričić, Antonio-Toni. 2011. „Kriminalistička priča za strane studente.” *Nova Croatica* 5(35)/5(55): 319–328.
- Juričić, Antonio-Toni. 2021. „Nogometni triler *Minuta 88* Jurice Pavičića u nastavi HIJ-a.” *Hrvatski* 19 (2): 79–95.
- Kupareo, Rajmund. 1978. „Predstavnici religija u djelima Ive Andrića.” *Obnovljeni Život* 33 (4): 300–312.
- Marinković, Dušan. 2021. „*Ex Ponto* i *Nemiri* – Andrićeva lirska potraga [Tema: Andrić].” *Fenomeni.me*. Preuzeto 18. veljače 2024. s <https://fenomeni.me/ex-ponto-i-nemiri-andriceva-lirska-potruga-tema-andric/>
- Musa, Šimun. 2011. „Ivo Andrić. U povodu 50. obljetnice dodjele Nobelove nagrade.” *Croatia et Slavica Iadertina* 7/1 (7): 173–179.
- Nemec, Krešimir. 2012. „Bljesak ljepote, postojanost zla. O nekim aspektima novelistike Ive Andrića.” *Hum* 8: 9–23.
- Nemec, Krešimir. 2016. *Gospodar priče. Poetika Ive Andrića*. Zagreb: Školska knjiga.
- Njegovan, Diana. 2023a. „The Experience of a Frontier Man Who Weaves into His Historical Literary Production: the Links Between the Sixteenth and the Twentieth Century.” *History in Flux* 5 (5): 123–145.
- Njegovan, Diana. 2023b. „*Death and the Dervish* by Meša Selimović and *The Tree of Dreams* by Fulvio Tomizza as Novels Inspired by the Authors' Personal Experiences.” *Croatian Studies Review* 18–19 (1): 39–59.
- Paloš, Rudi. 2009. „Sadržajne i odgojne kompetencije u procesu učenja.” *Kateheza* 31 (4): 322–333.
- Perković, Marinko. 2001. „Moralna misao u djelima Ive Andrića.” *Vrhbosnensia* 5 (1): 139–154.
- Skoko, Iko i Davorka Topić Stipić. 2020. „Konverzacija u romanu *Prokleta avlija*.” *Hum* 15 (24): 7–27.
- Škvorc, Boris i Nebojša Lujanović. 2009. „O ‘piscima između’: od Ive Andrića do današnjih pisaca stiješnjjenih između dva (ili više) jezika i kultura.” U *Zbornik radova Filozofskog fakulteta u Splitu* 2–3, uredila Relja, Renata, 45–64. Split: Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet.

- Škvorc, Boris i Nebojša Lujanović. 2010. „Andrić kao model izmještenog pisca (ili kako je otvoren prostor za ‘pozicioniranje između’ nacionalnoga korpusa i kulturalnih paradigmi).” *Fluminensia* 22 (2): 37–52.
- Škvorc, Boris. 2011. „Utjecaj kolonijalnih ishodišta i postkolonijalnih okvira na čitanje (pričanje) nacije kod Andrića, Krležu i Nazora.” *Croatian Studies Review* 7 (1): 169–227.
- Tomić, Darinka. 1989. „Biblioteka Ive Andrića.” *Informatica museologica* 20 (1–2): 85–88.
- Vukićević-Janković, Vesna. 2017. „Estetika i poetika u Andrićevim *Znakovima pored puta*.” *Filozofska istraživanja* 37 (2): 349–364.

Otherness and marginality in *Ex Ponto* and *Anxieties* by Ivo Andrić as a stimulus for developing speaking and writing competence

The development of oral and written competence is necessary, important and challenging in teaching the Croatian language, and to accomplish that, the motivation of the students is necessary, which we want to accompany throughout the entire process of acquiring, using and dealing with the language. Here we want to present a work on the development of oral and written competence based on literary and cultural themes, in which the reading literary text is a stimulus for oral and written discussion of Otherness and marginality for students who have a high level of knowledge of the Croatian language, which means at least level B2, as was the case in the course B/C/S Cultural Studies. The works *Ex Ponto* and *Anxieties* by Ivo Andrić, a Nobel Prize-winning writer, testify the deliberate choice of the Croatian language for creativity. For the students, the selected texts of these works were a template for oral and written interpretations, where language is a mean to reflect on the works and cultural themes. However, the possibilities for developing students' oral and written skills are not yet exhausted, as the selected texts can be an excellent linguistic-methodological template for the study of the author's language and style, which we will show in this paper. The aim of the paper is to argue that reading, as one of the basic language skills, awakens the desire to develop oral and written competence and encourages further acquisition and study of the Croatian language, culture, literature and heritage.

Keywords: *speaking, writing, Andrić, otherness, margin*